

Vnitrobuněčné oddíly a transport mezi nimi

Buněčné kompartmenty

Zajištění separace a podíl na organizaci průběhu chemických reakcí dvěma způsoby:

- soustředění enzymů ke katalýze určitého sledu reakcí do jednoho proteinového komplexu (např. syntéza DNA, RNA, proteinů)
- soustředění metabolických dějů do buněčných oddílů ohraničených membránou

Výhody kompartmentalizace

- v buňkách probíhá mnoho protichůdných chemických procesů, jejich **oddělení zabrání chaosu**
- **vytvoření chemického mikroprostředí**, které je vhodné pro daný typ chemických dějů (snížení difúze substrátů, obsah iontů, pH)
- **oddělení potenciálně nebezpečných rozkladných dějů** (hydrolytické enzymy - lysozomy, oxidativní enzymy - peroxizomy)
- **dělbá práce mezi organelami**

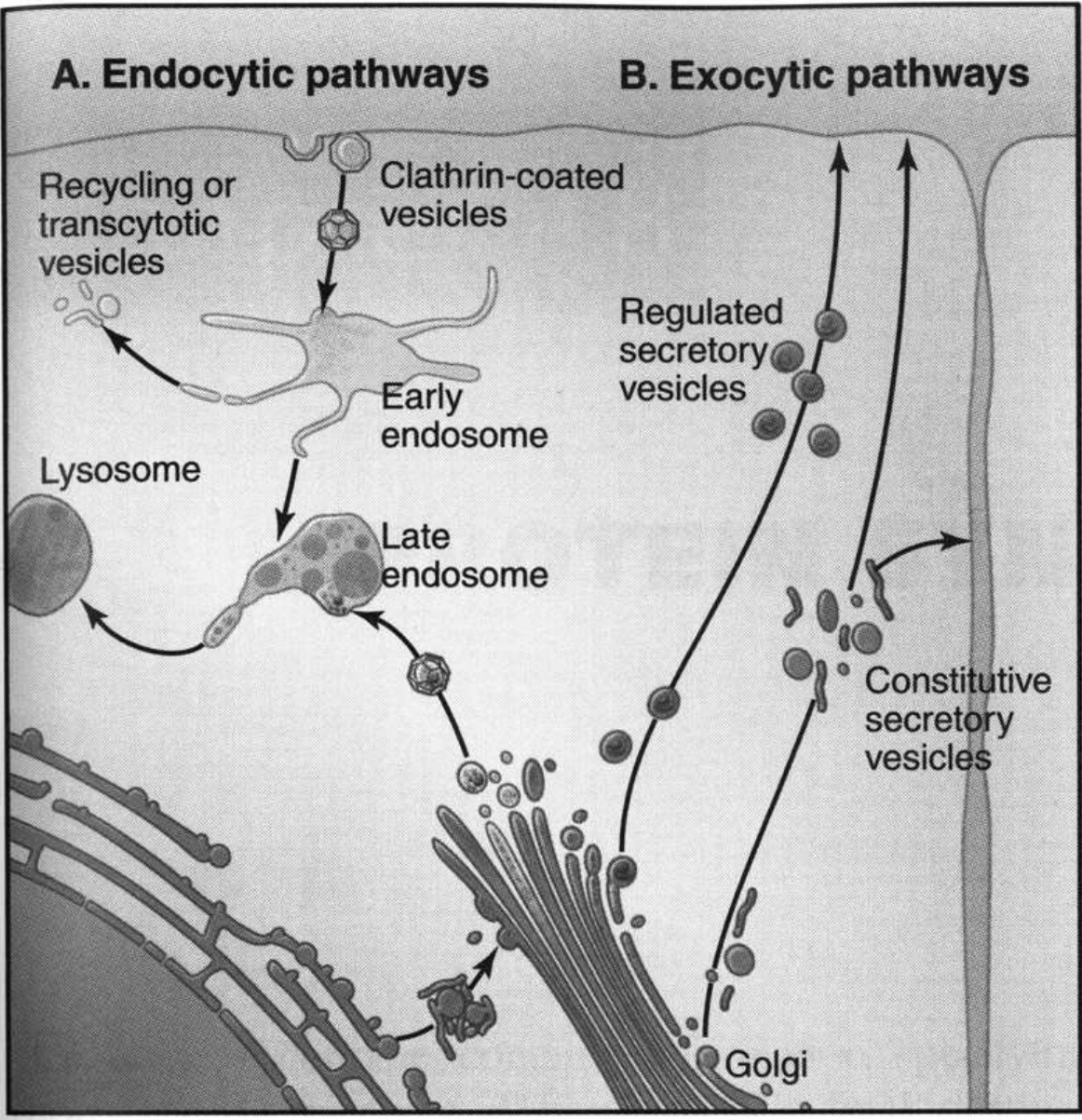
Organely mají často monopol na výkon určité funkce

- Endoplazmatické retikulum: syntéza složek membrán a lipidů
- Lysozomy: degradace proteinů
- Mitochondrie: výroba chemické energie

Dělbba práce má mnoho výhod, ale také záludností, především z hlediska koordinace, nutnosti biosyntézy organel, třídění proteinů pro různé destinace apod.

Sekreční a endocytické dráhy

- buněčné oddíly nejsou autonomní, ale slouží celé buňce: integrace, koordinace
- buňka disponuje mechanismy pro transport materiálů mezi oddíly a skrze membránu, která je obklopuje
- funkční propojení některých organel probíhá v logickém sledu pochodů (dráha, „pathway“)
- **sekreční (exocytická) dráha** koordinuje biosyntézu organel a zajišťuje vylučování molekul do mimobuněčného prostoru
- **endocytická dráha** se podílí na příjmu a zpracování signálů z vnějšího prostředí

Vezikulární transport

- transport proteinů a lipidů mezi organelami
- zajišťuje správné umístění těchto molekul uvnitř nebo vně buňky

Na transportu a skládání proteinů do správné konformace se podílejí chaperony

- usnadňují skládání nově syntetizovaných nebo denaturovaných proteinů
- vážou hydrofobní zbytky polypeptidů, brání agregaci proteinů

2 třídy chaperonů:

1. Proteiny **Hsp70** a jejich regulátory
2. **Válcovité chaperoniny**

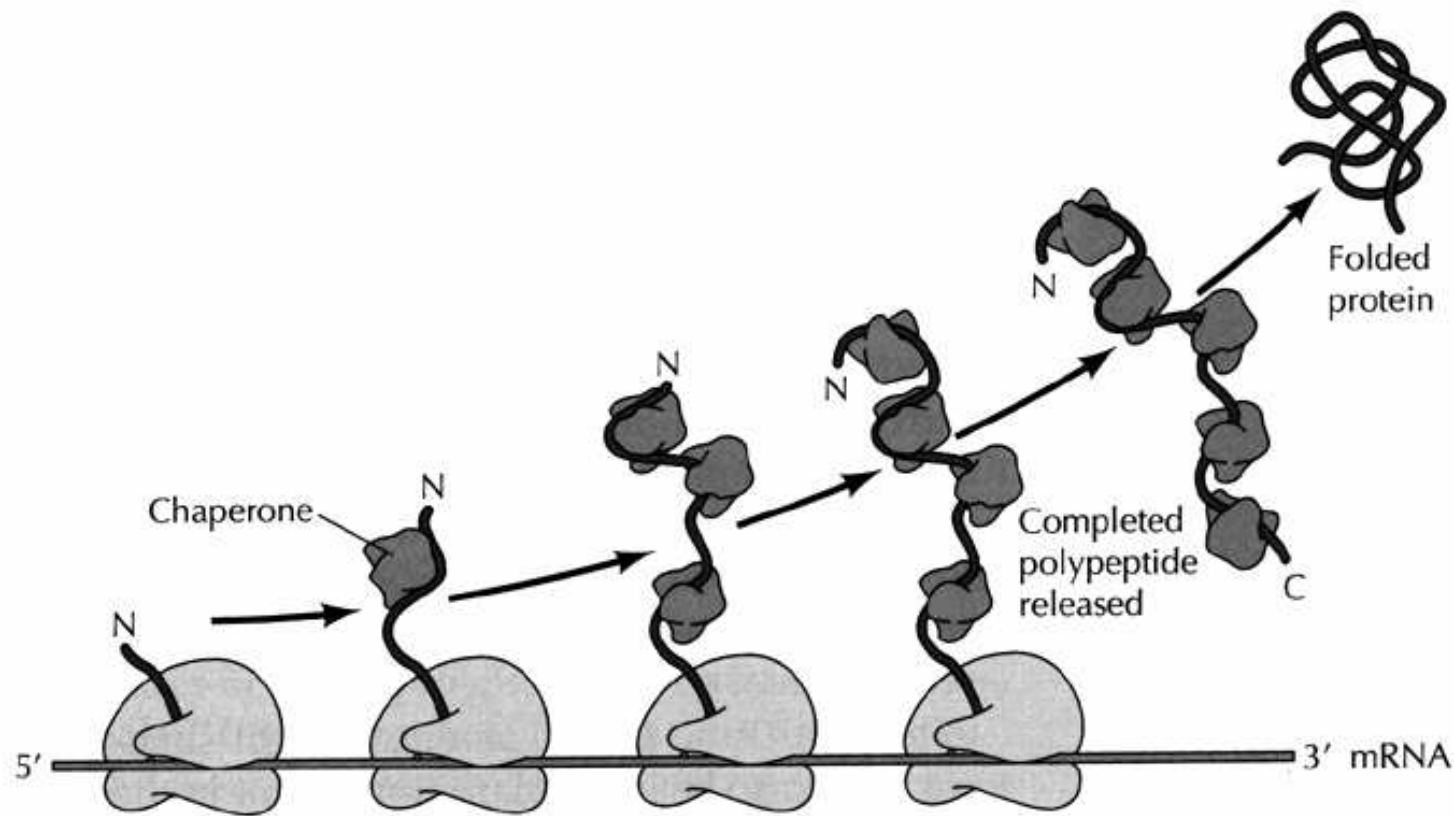
Hsp70

- „heat-shock proteins“
- tvořeny buňkou vystavenou stresu
- stabilizují částečně složené polypeptidy a napomáhají jejich správnému složení

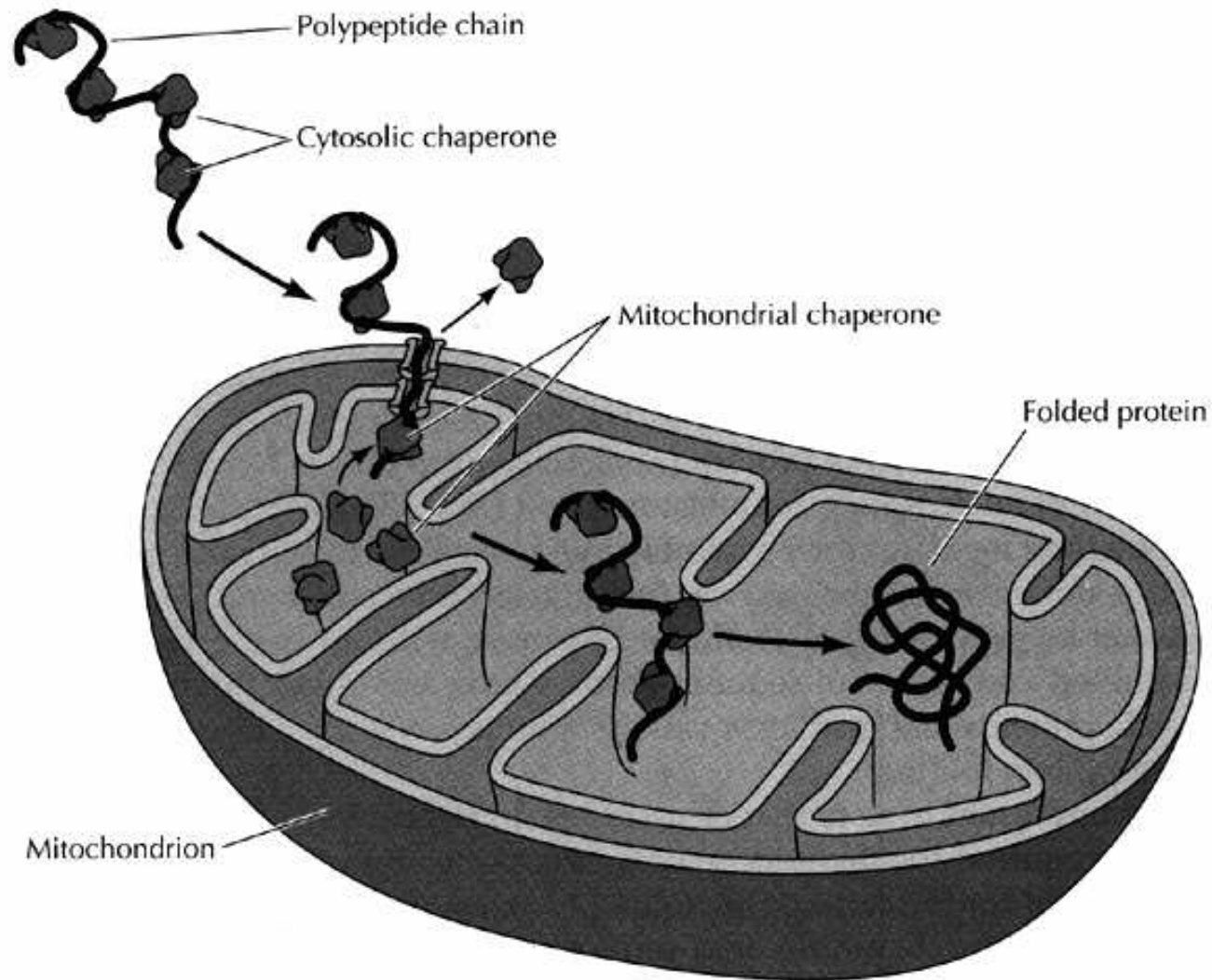
Vážou se na:

- chybně poskládané proteiny
- nově vznikající polypeptidy na ribozomech

Působení chaperonů při translaci

Působení chaperonů při transportu proteinů

Struktura a funkce bakteriálního Hsp70 (DnaK)

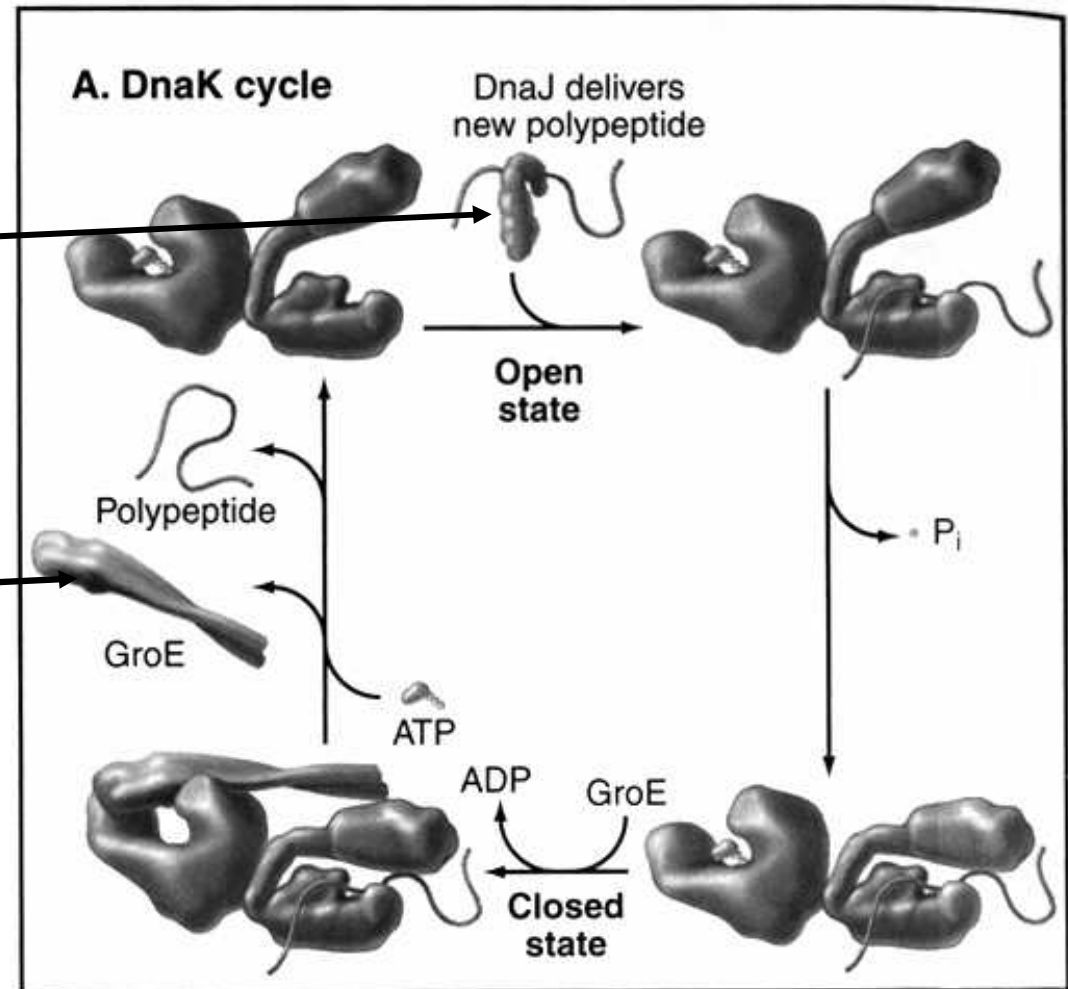
- N-konec: doména pro vazbu peptidu
- C-konec: doména pro vazbu ATP

Přítomnost **ADP** na DnaK napomáhá spojení DnaK s nesloženým peptidem

Vazba **ATP** napomáhá uvolnění složeného peptidu

Funkce podpůrných proteinů Hsp40 (DnaJ) a GroE

- **DnaJ**: cytosolický protein, přináší nesložený polypeptid k DnaK a stimuluje jeho vazbu hydrolyzou ATP
- **GroE**: stimuluje uvolnění ADP. Vázaný peptidu a GroE se uvolní po další vazbě ATP

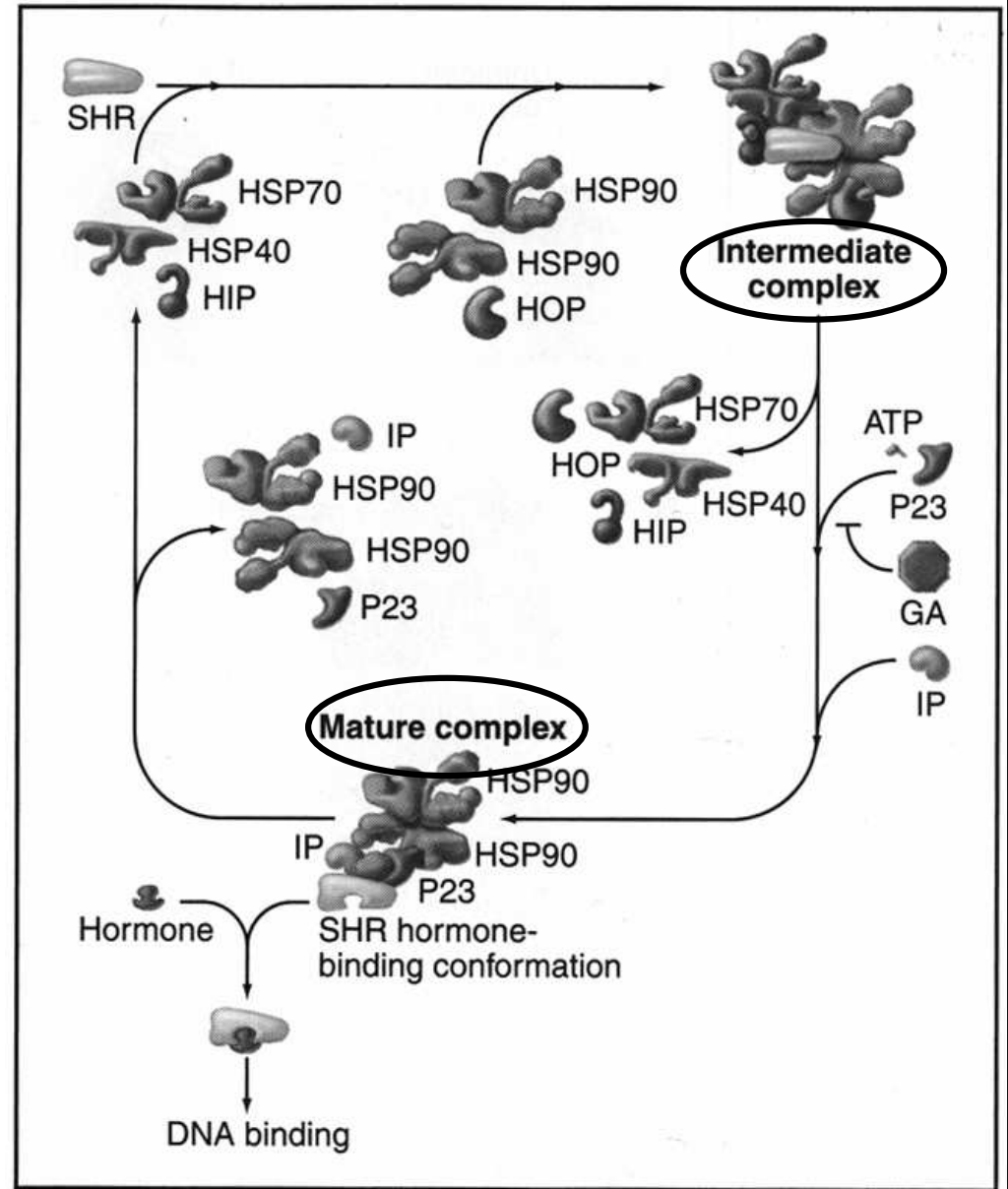

Hsp70 u savců

- existuje řada proteinů s doménou J podobných DnaJ
- vyhledávají specifické substráty
- mají vnitřní aktivitu zajišťující výměnu nukleotidů a uvolnění peptidů (není třeba ekvivalent GroE)

Hsp90

- podíl na správném skládání důležitých signálních molekul, např. receptorů pro steroidní hormony (SHR)
- nejdříve se k receptoru váže **Hsp70** a **Hsp90** a vzniká „intermediární komplex“
- Po vytěsnění Hsp70 vzniká zralý komplex **Hsp90 / receptor**, který udržuje receptor ve správné „otevřené“ konformaci pro vazbu ligandu
- navázaný ligand vytěsňuje Hsp90 a umožní translokaci komplexu do jádra

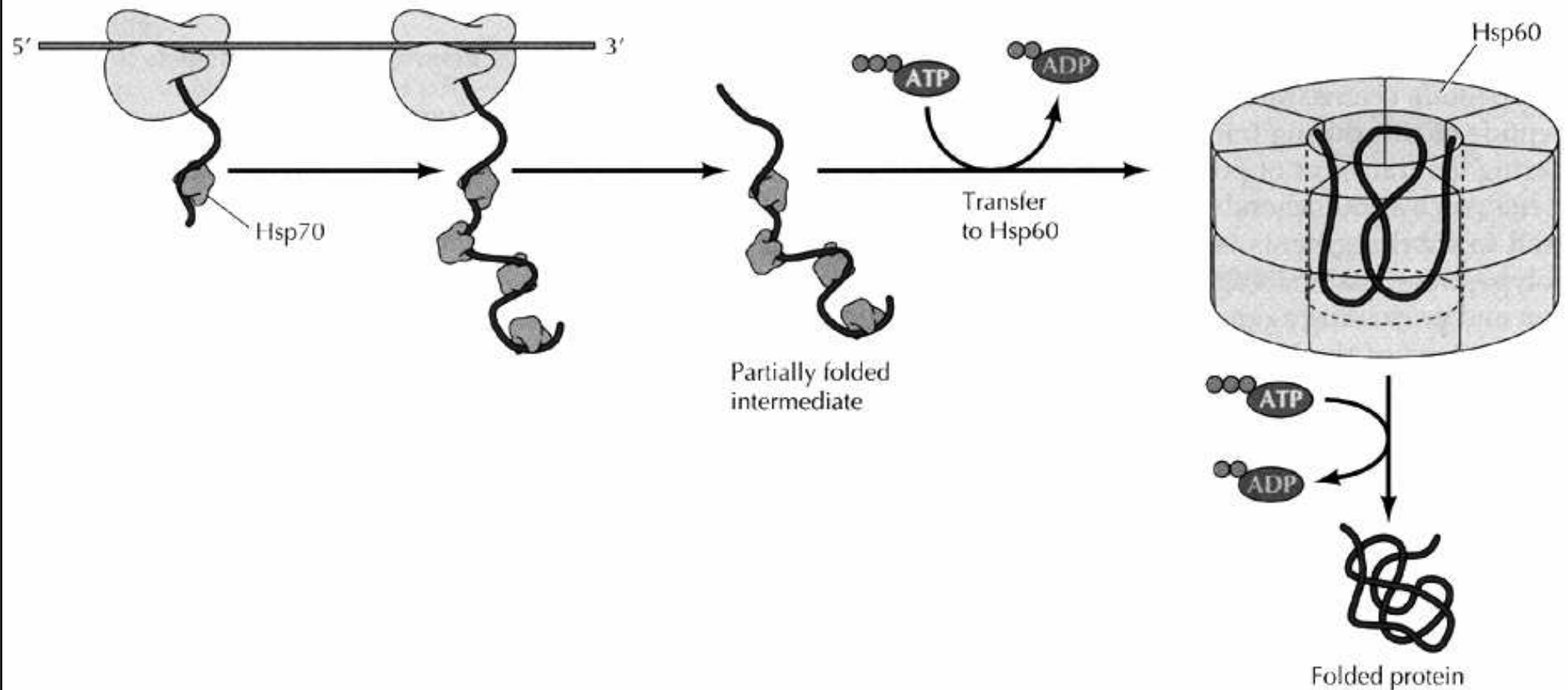

Chaperoniny (Hsp60)

- válcovité částice zapojené do skládání proteinů
- umožňují skládání nově vznikajícím a denaturovaným proteinům tím, že jim poskytují prostor oddělený od cytoplazmy
- 85% nově tvořených proteinů se skládá spontánně nebo s pomocí Hsp70, zbytek potřebuje asistenci chaperoninů

Hsp70 a Hsp60 se často uplatňují postupně

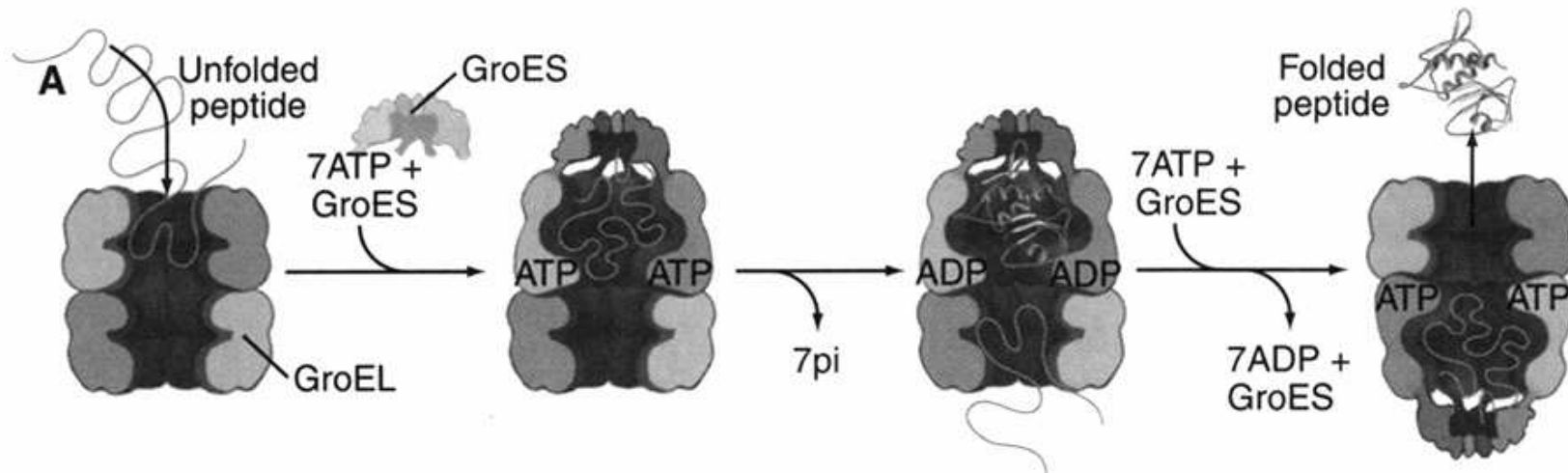

Chaperoniny GroEL/GroES u *E. coli*

- podíl na post-translačním skládání vznikajících proteinů u bakterií
- struktura: plášť válce (**GroEL**) obklopující dutinu a „poklička“ (**GroES**)
- GroEL tvoří dva kruhy složené ze sedmi podjednotek (obdobná struktura u mitochondrií - Hsp60/Hsp10, chloroplastů - Cpn60/Cpn10, eukaryotických chaperoninů - TriC)

Funkce chaperoninů GroES/GroEL

- nesložené polypeptidy se vážou k hydrofobním zbytkům na vnitřní stěně válce GroEL
- ATP se váže ke každé podjednotce jednoho z kruhů, který obklopuje polypeptid
- změna konformace vedoucí k zvětšení vnitřního prostoru a k vazbě GroES
- hydrolýza ATP na kruhu obklopujícím polypeptid+ vazba ATP a GroES na spodní kruh způsobí disociaci horního GroES a otevření dutiny
- složený polypeptid dutinu opouští, zatímco neúplně složené intermediáty mohou znovu vázat GroEL a proces skládání opakovat

U mitochondrií a chloroplastů se uplatňují systémy obdobné GroEL/ GroES

Nové polypeptidy se po translokaci do organely nejprve asociují s Hsp40 a Hsp70:

- schopnost skládání je zachována
- zajištění přenosu polypeptidu do chaperoninového komplexu pro dokončení procesu skládání

Odlišnosti ve využití systémů skládání polypeptidů u prokaryot a eukaryot

Eukaryotické buňky:

- tvoří větší proteiny, obsahující různé domény oddělené spojovacími oblastmi („hinge-regions“)
- využívají především ko-translačního způsobu skládání proteinů s využitím systémů Hsp70/Hsp40 (dominantní úloha posttranslačních mechanismů u prokaryot)

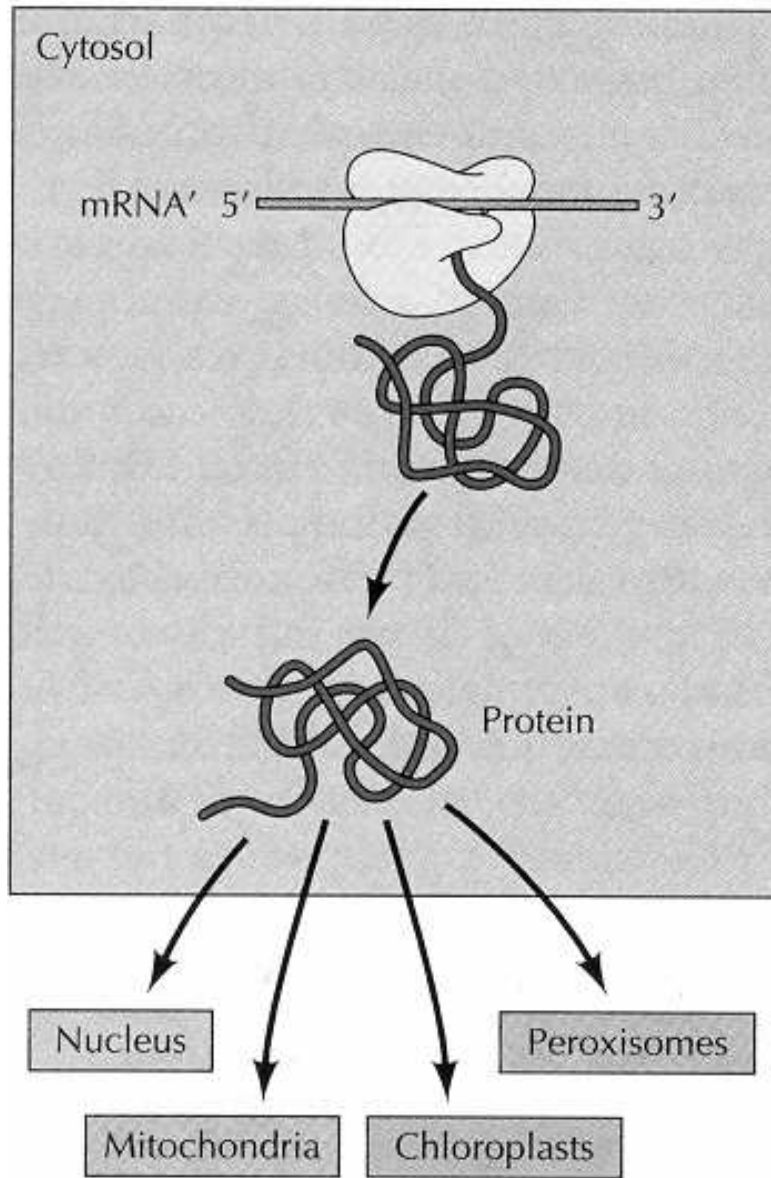
Table 7.2 Molecular Chaperones

Protein family	Chaperone proteins	
	Prokaryotes	Eukaryotes
Hsp70	DnaK	Hsc73 (cytosol) BiP (endoplasmic reticulum) mHsp70 (mitochondria) ctHsp70 (chloroplasts)
Hsp60	GroEL	Hsp60 (mitochondria) Cpn60 (chloroplasts)
Hsp90	HtpG	Hsp90 (cytosol) Grp94 (endoplasmic reticulum)
TRiC	TF55	TRiC (cytosol)

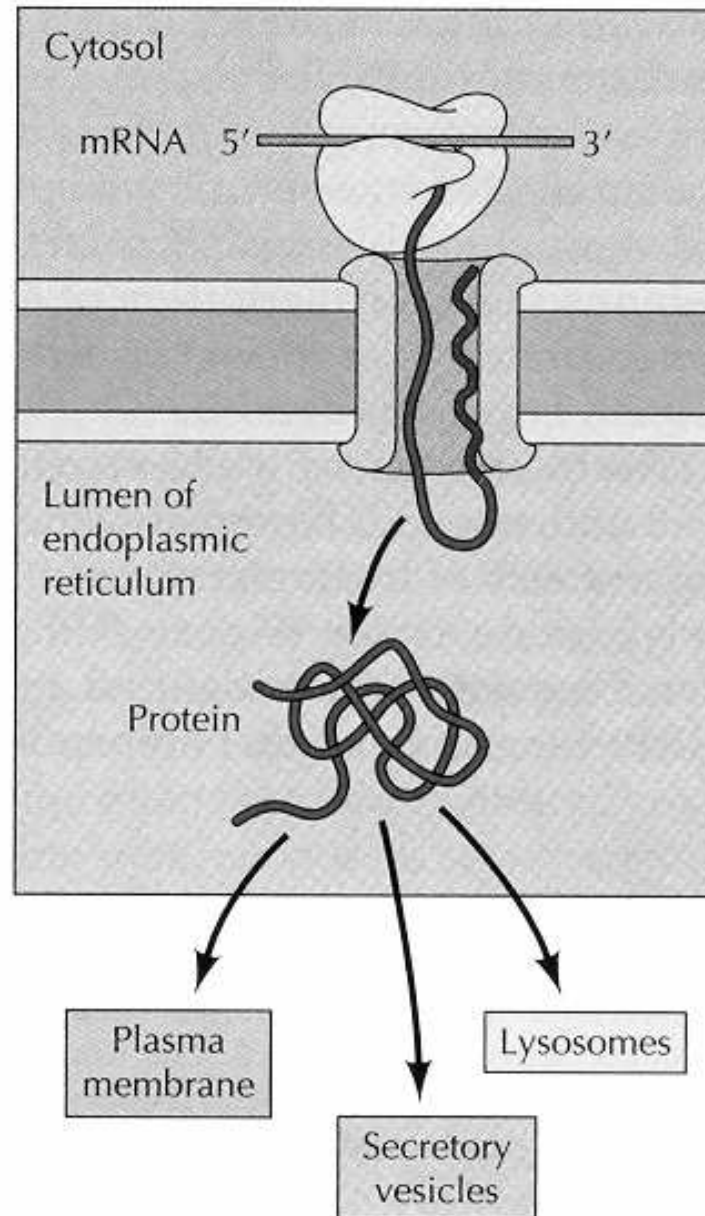
Třídění proteinů

- organely se v eukaryotické buňce zvětšují a dělí
- růst organel je důsledkem přidávání nových molekul lipidů a proteinů (membránových i rozpustných)
- proteiny a lipidy se do organel dostávají buď **přímo z cytozolu** (mitochondrie, chloroplasty, peroxisomy, vnitřek jádra) nebo **nepřímo přes ER** (Golgiho aparát, lysozomy, endozomy, jaderná membrána)

Free ribosomes in cytosol

Membrane-bound ribosomes

Přímý vstup proteinů do membránových organel z cytosolu

- syntéza proteinů na ribozomech v cytosolu (pouze malý počet proteinů je syntetizován na ribozomech mitochondrií a chloroplastů)
- import do organel je určen přítomností adresové sekvence
- *adresová sekvence* je pořadí aminokyselin uvnitř proteinu, která určuje do jaké organely se protein má dopravit
- absence adresové sekvence znamená, že protein má zůstat v cytosolu

Adresová sekvence

- 15-60 aminokyselin
- pro ER nazývána *signální sekvence*
- často (ne vždy) odstraněna z hotového proteinu
- nezbytná a postačující podmínka pro směrování proteinu do příslušné organely
- adresové sekvence pro stejné cílové místo se mohou lišit (úloha fyzikálních vlastností - hydrofobicita, umístění nabitých aminokyselin)

Experimenty:

- odstraněním adresové sekvence z proteinu ER umístíme bílkovinu v cytozolu
- začleněním signální sekvence do cytozolového proteinu způsobíme nasměrování proteinu do ER

Tabulka 14-3 Některé typické adresové sekvence

Funkce signálu	Příklad adresové sekvence
Import do ER	⁺ H ₃ N-Met-Met-Ser-Phe-Val-Ser-Leu-Leu-Leu-Val-Gly-Ile-Leu-Phe-Trp-Ala-Thr-Glu-Ala-Glu-Gln-Leu-Thr-Lys-Cys-Glu-Val-Phe-Gln-
Zadržení v lumen ER	-Lys-Asp-Glu-Leu-COO ⁻
Import do mitochondrií	⁺ H ₃ N-Met-Leu-Ser-Leu-Arg-Gln-Ser-Ile-Arg-Phe-Phe-Lys-Pro-Ala-Thr-Arg-Thr-Leu-Cys-Ser-Ser-Arg-Tyr-Leu-Leu-
Import do jádra	-Pro-Pro-Lys-Lys-Arg-Lys-Val-
Import do peroxisomů	-Ser-Lys-Leu-

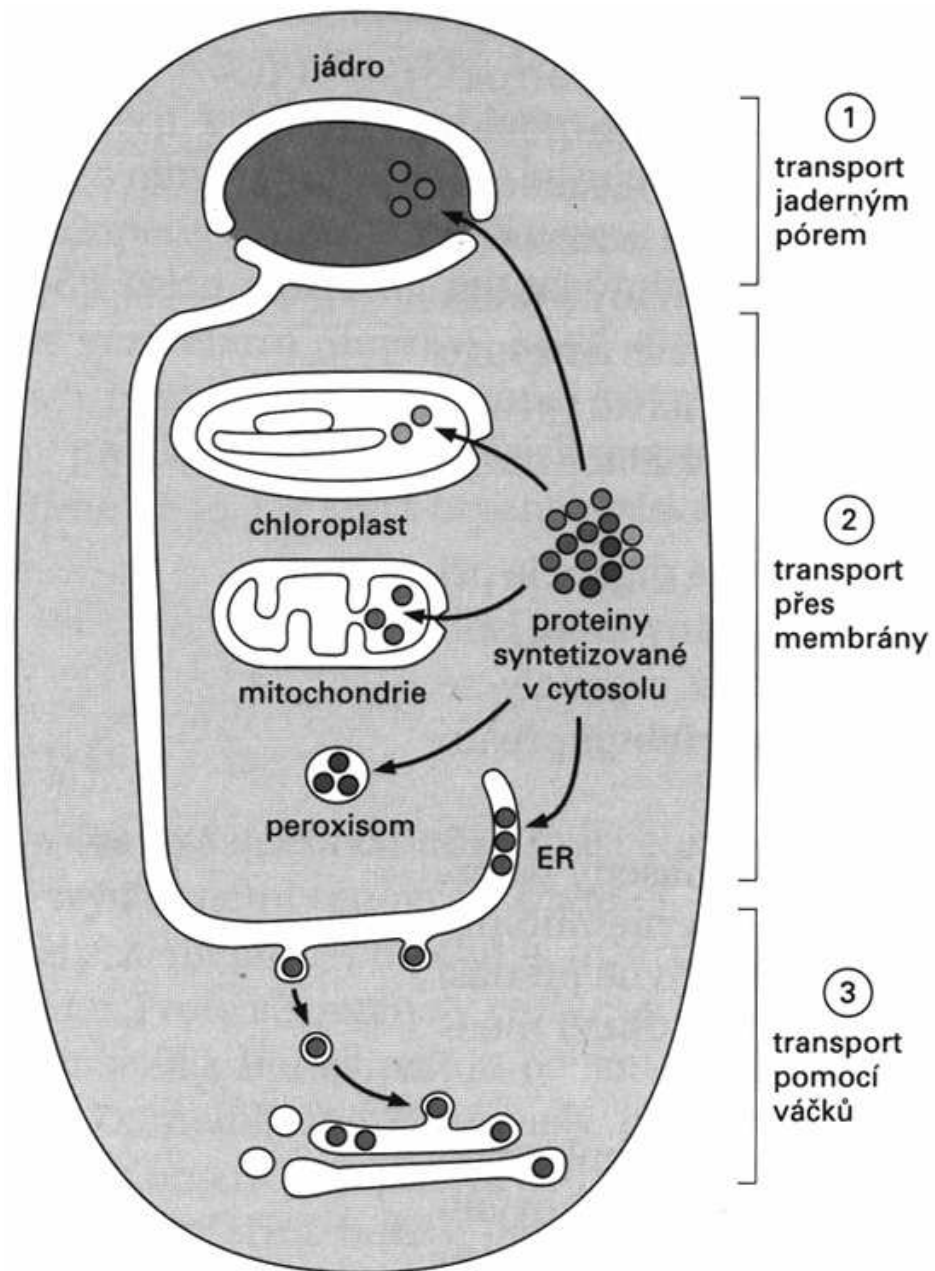
Kladně nabité aminokyseliny jsou ukázány *červeně*, záporně nabité aminokyseliny jsou vyznačeny *zeleně*. Rozsáhlý úsek hydrofobních aminokyselin je uzavřen ve *žlutém* poli. ⁺H₃N znázorňuje N-konec proteinu (amino-konec), COO⁻ ukazuje C-konec proteinu (karboxylový konec).

Tři mechanismy importu proteinů do membránových organel

- membrána není pro hydrofilní molekuly propustná
  - nutný přísun energie
1. použití **jaderných pórů** (transport přes jadernou membránu)
  2. použití **proteinových translokátorů** (transport do ER, mitochondrií, chloroplastů, peroxisomů)
  3. použití **transportních váčků** (transport z ER)

Hlavní mechanismy importu proteinů do organel

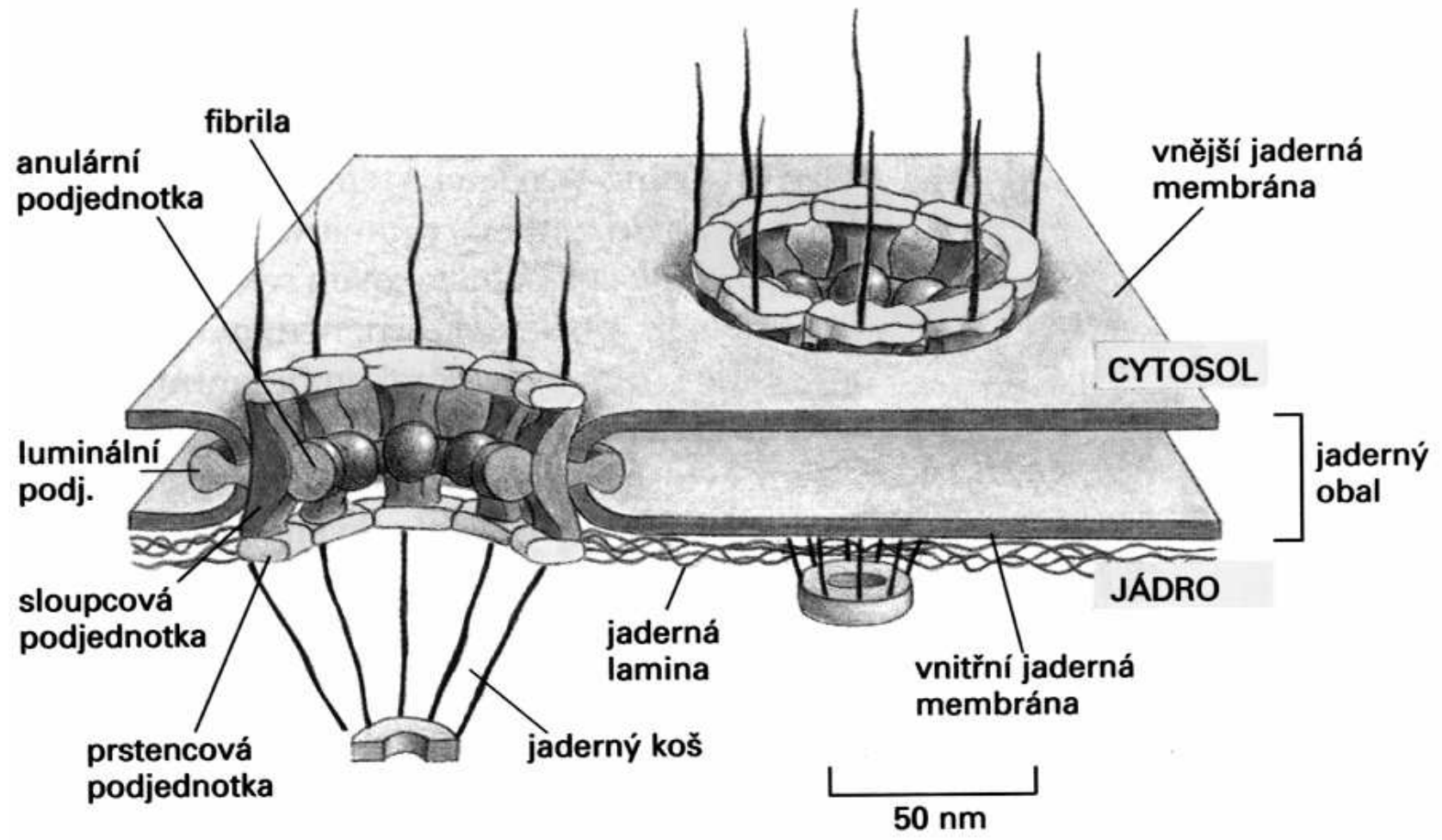

Transport jadernými póry

- pór prostupuje vnější i vnitřní jadernou membránou
- funguje jako selektivní branka, která aktivně přenáší specifické makromolekuly a zároveň umožňuje volnou difúzi menších molekul
- transport póry je obousměrný:
  - z cytozolu přicházejí proteiny určené jádru
  - z jádra cestují molekuly RNA a ribozomální podjednotky skládané v jádře
- molekuly mRNA, které nedokončily sestřih nejsou exportovány (kontrola kvality)

Struktura jaderného póru

- komplexní, tvoří jej více než 100 proteinů
- obsahuje jeden nebo více kanálů naplněných vodou (umožnění volného průchodu pro malé molekuly rozpustné ve vodě)
- větší molekuly (RNA, proteiny) a makromolekulární komplexy nemohou póry přecházet bez zvláštního třídícího signálu (tzv. jaderný lokalizační signál)

Transport do jádra probíhá ve dvou krocích

1. krok:

- nevyžaduje ATP/GTP
- proteiny obsahující jadernou adresovou sekvenci se vážou k jadernému póru, ale neprocházejí jím
- adresová sekvence je rozeznána cytosolickým receptorem (prototypový receptor - **importin**), který se váže k jadernému póru

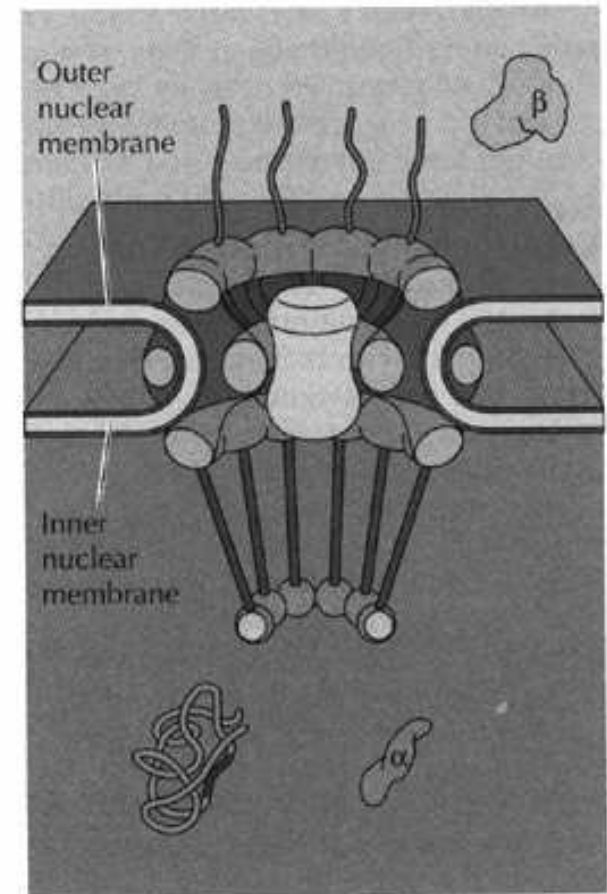
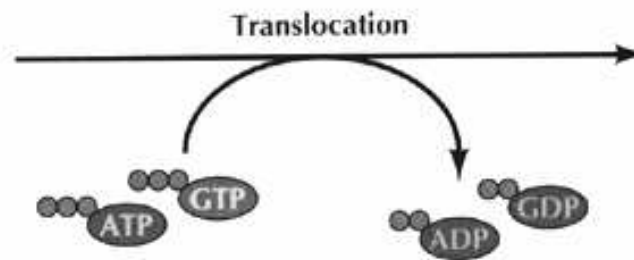
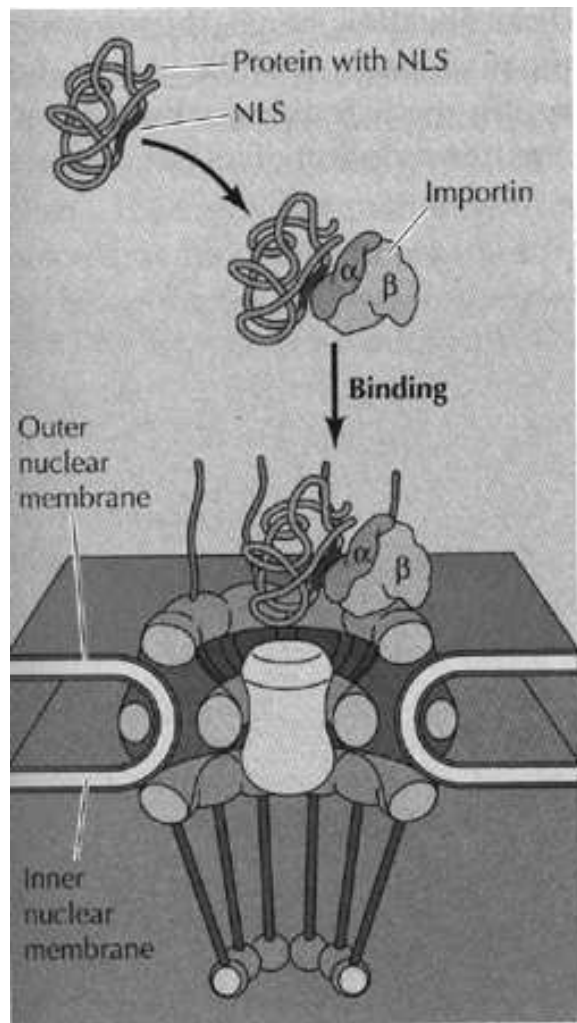
Importin má 2 podjednotky:

- α importin váže jadernou adresovou sekvenci
- β importin zajišťuje spojení s komplexem póru

Transport do jádra probíhá ve dvou krocích

2. krok:

- vyžaduje ATP nebo GTP
- vlastní translokace jaderným pórem
- importin α je translokován společně se substrátem
- importin β se v průběhu translokace odděluje

Regulace importu do jádra

- jeden ze způsobů řízení aktivity jaderných proteinů
- transkripční faktory fungují jen v jádře, zabránění importu jim nedovolí vykonávat svou funkci

Jeden z mechanismů:

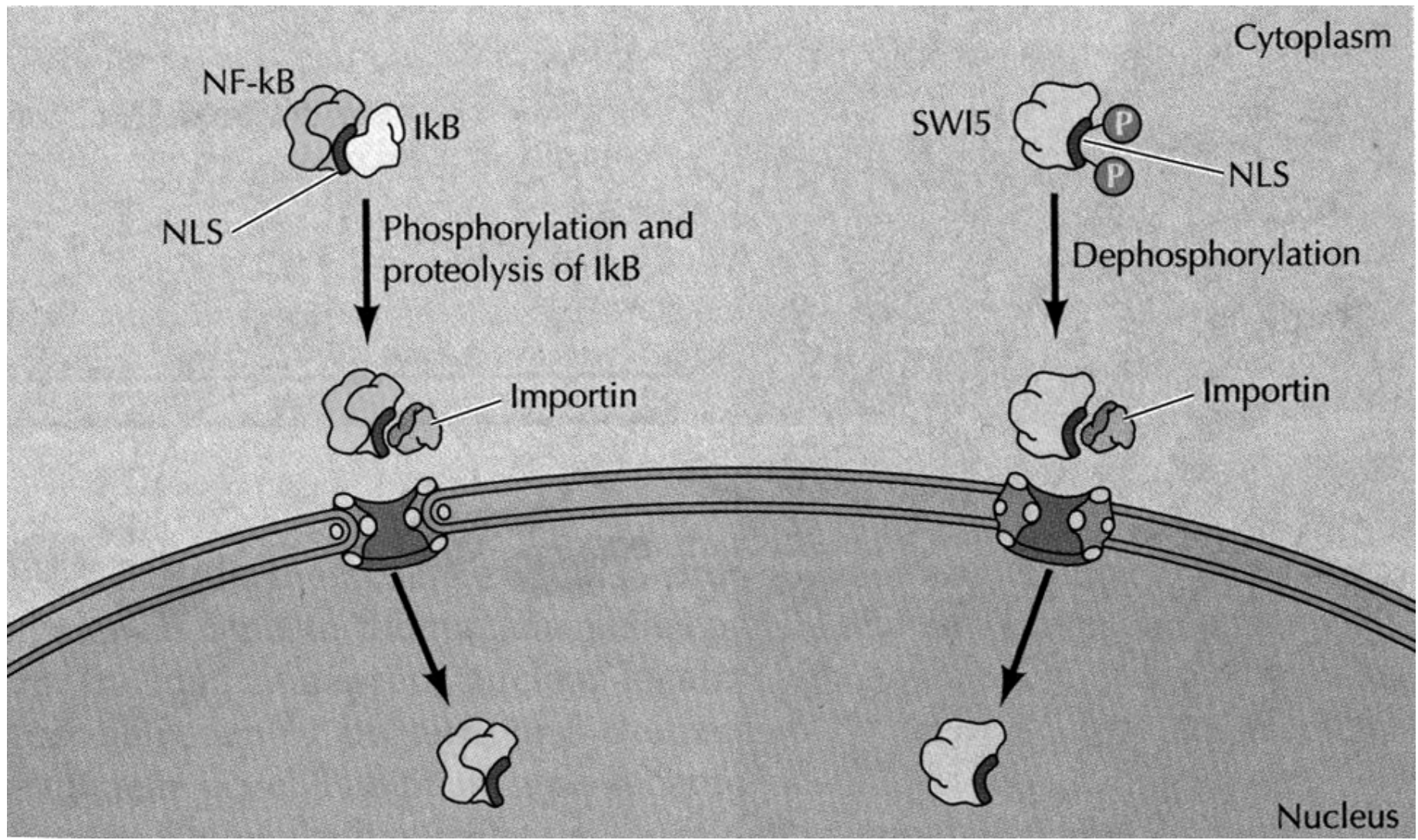
- v cytoplazmě se tyto faktory spojují s regulačními proteiny, které jim pokryjí jadernou adresovou sekvenci
- protein zůstává v cytoplazmě, dokud není regulační protein odstraněn

Regulace NF κ B

- transkripční faktor
- aktivuje transkripci genů pro lehké řetězce k imunoglobulinů v B lymfocytech
- v nestimulovaných buňkách je NF κ B vázán v komplexu s inhibičním I κ B, v této formě nemůže být translokován (zamaskování adresové sekvence)
- ve stimulovaných buňkách se I κ B fosforyluje a následně degraduje proteolýzou (ubiquitin/proteazom), NF κ B je translokován do jádra, aktivace transkripce

Regulace SWI5

- transkripční faktor u kvasinek
- translokace je přímo řízena fosforylací
- SWI5 je translokován do jádra jen v určité fázi cyklu, kdy je defosforylován
- po zbytek cyklu zůstává v cytoplazmě ve fosforylované formě
- fosforylace nastává na aminokyselinových zbytcích v těsné blízkosti adresové sekvence

Export RNA z jádra

- rRNA, tRNA, mRNA vzniká v jádře, ale pro expresi genetické informace je nutná jejich přítomnost cytoplazmě
- využívá jaderných pórů
- translokace membránou probíhá v komplexu s proteiny
- nutná energie

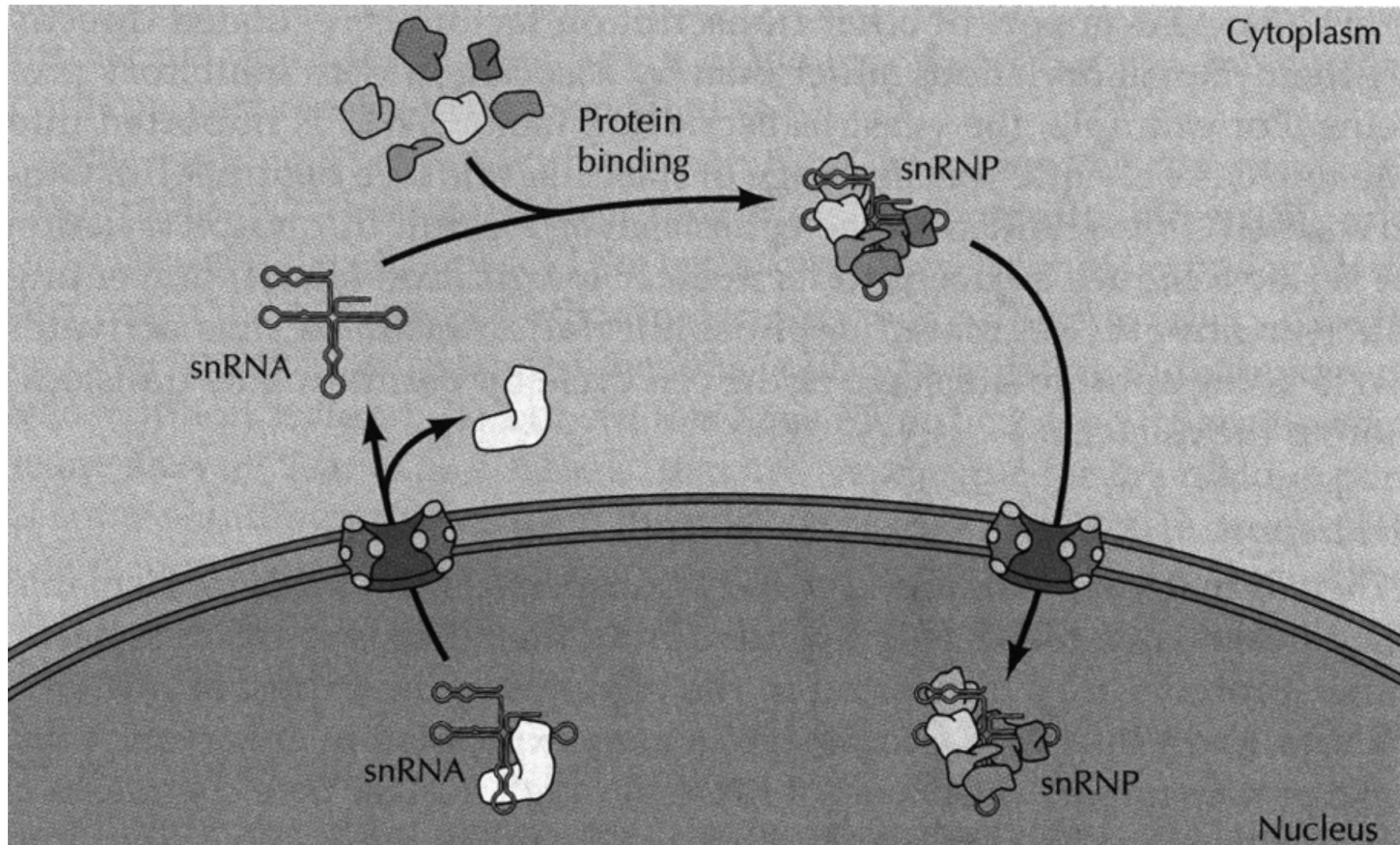
Export RNA z jádra

- pre-mRNA a mRNA se spojuje s alespoň dvaceti proteiny (vzniká hnRNP)
- alespoň 1 z těchto proteinů obsahuje adresovou sekvenci pro export z jádra
- v jadérku vytváří rRNA spolu s ribozomálními proteiny komplexy
- do cytoplazmy jsou transportovány intaktní ribozomální podjednotky

Transport snRNA

- funguje v jádře
- účast na sestřihu
- transport z jádra do cytoplazmy
- spojení s příslušnými proteiny (vznik funkčních komplexů)
- návrat do jádra

Transport snRNA

Proteinové translokátory

- umístěny v membráně, kde slouží pro přenos proteinů
- přenášený protein se musí rozvinout, aby se mohl protáhnout membránou
- fungují i u bakterií

Vstup proteinů do mitochondrií a chloroplastů

- obě organely zaměřeny na syntézu ATP
- **vnitřní** a **vnější** membrána je u obou organel, chloroplasty mají navíc **thylakoidní** membránu
- vstup do organel určuje adresová sekvence na N-konci transportovaného proteinu
- přesun přes membránu probíhá ve zvláštních místech, ve kterých jsou vnitřní a vnější membrány ve vzájemném kontaktu
- během přenosu je protein rozvinut a adresová sekvence odstraněna
- transportu přes obě membrány a opětnému složení uvnitř organely napomáhají chaperony

Import proteinů do mitochondrií

- nutný, protože mitochondriální genom nekóduje proteiny pro replikaci DNA, transkripci nebo translaci ani pro oxidativní fosforylaci
- tyto proteiny se dostávají do mitochondrií jako úplné polypeptidové řetězce
- probíhá buď přes jednu membránu do mezimembránového prostoru nebo do mitochondriální matrix přes obě membrány

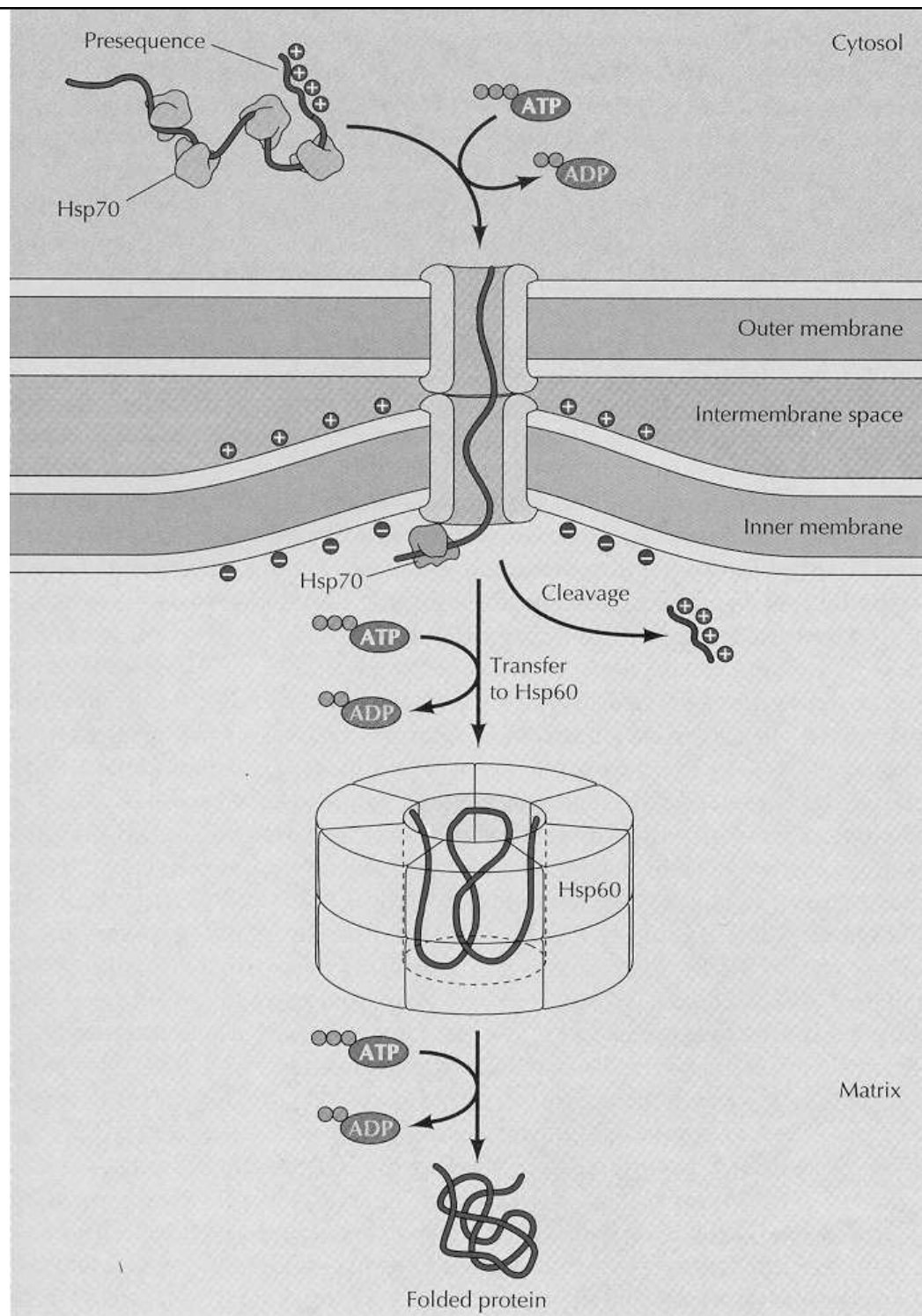
Transport do mitochondriální matrix

- protein je nasměrován do mitochondrií N-koncovou sekvencí 15 - 35 AA (**presekvence**)
- presekvence se proteolyticky odstraňuje po dokončení transportu do mitochondrie

Průběh translokace do mitochondrií

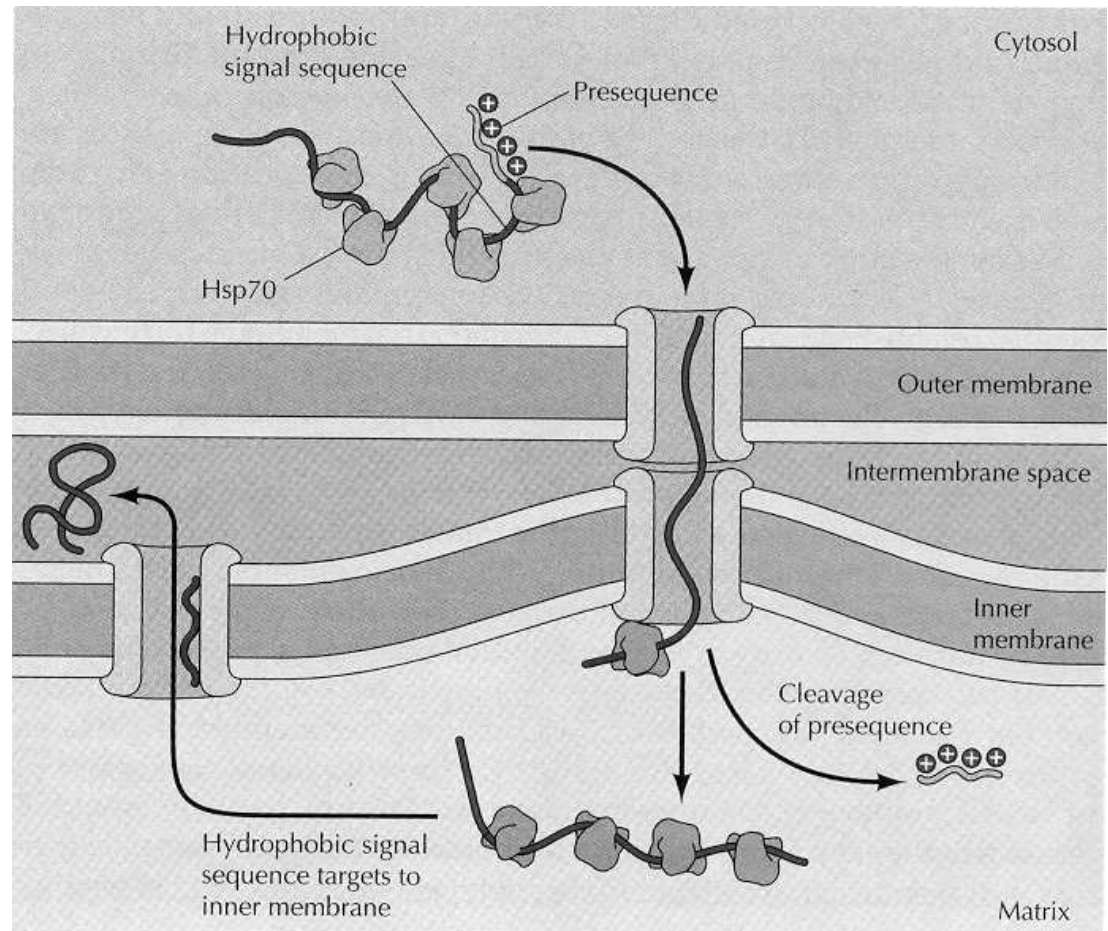
1. rozeznání adresových sekvencí (presekvencí) **receptory**, které proteiny nasměřují k povrchu mitochondrií
2. začlenění presekvencí do **proteinového komplexu**, který řídí translokaci vnější membránou
3. alespoň částečné **rozbalení** proteinů (účast **cytosolických chaperonů** rodiny Hsp70)
4. rozbalené řetězce procházejí vnější i vnitřní membránou v místech jejich těsného kontaktu
5. **translokace** vnitřní membránou vyžaduje přítomnost elektrochemického gradientu
6. **odštěpení adresové sekvence** (presekvence) matrixovou proteázou
7. **mitochondriální Hsp70** váže translokující řetězec na vnitřní straně membrány a napomáhá dokončení translokace
8. **mitochondriální Hsp60** napomáhá složení polypeptidového řetězce uvnitř mitochondrie
9. Průchod vnější i vnitřní membránou vyžaduje **ATP**

Translokace do mezimembránového prostoru (konzervativní model)

- proteiny obsahují pozitivně nabitou adresovou sekvenci následovanou hydrofobní signální sekvencí
- adresová sekvence směřuje protein do matrix
- odstranění adresové sekvence v matrix obnaží hydrofobní signální sekvenci
- protein směřuje zpět přes vnitřní membránu
- hydrofobní signální sekvence je průběhu translokace odstraněna

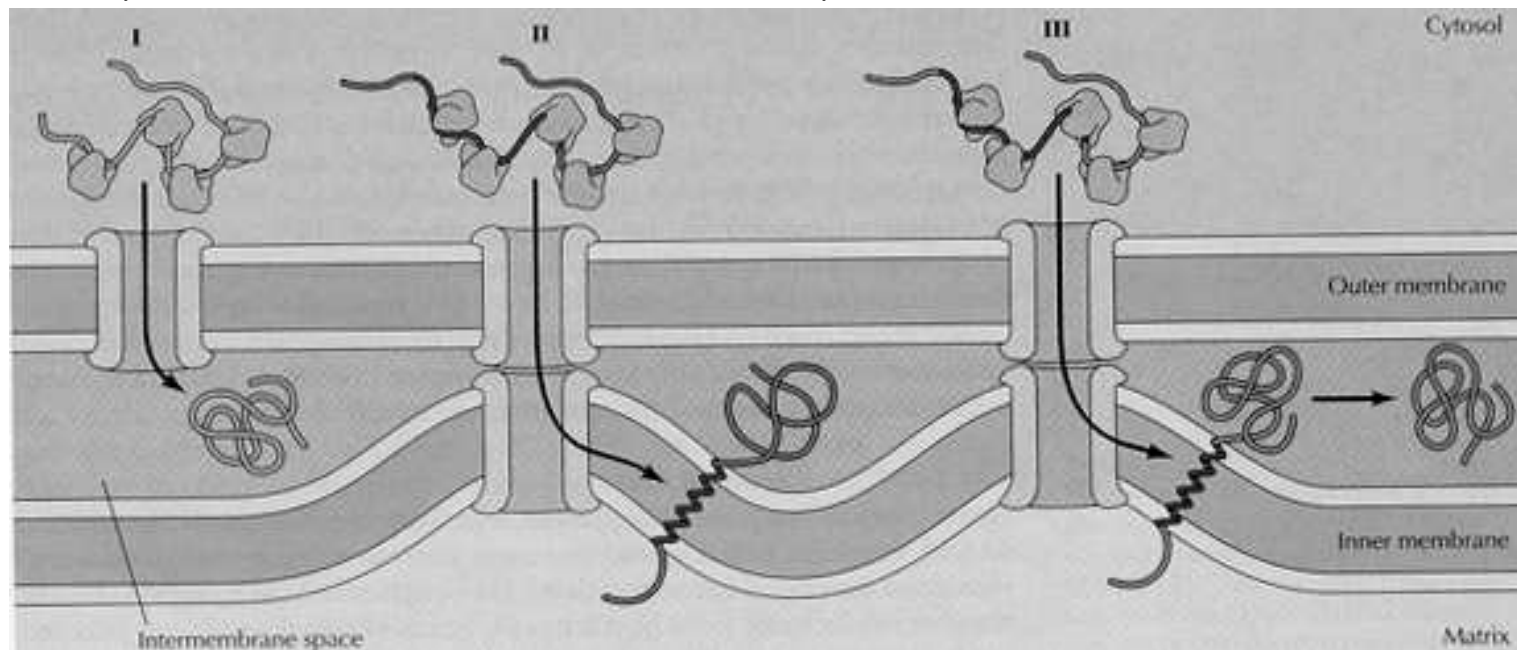

Translokace do mezimembránového prostoru (nekonzervativní modely)

Nedochází k importu do matrix

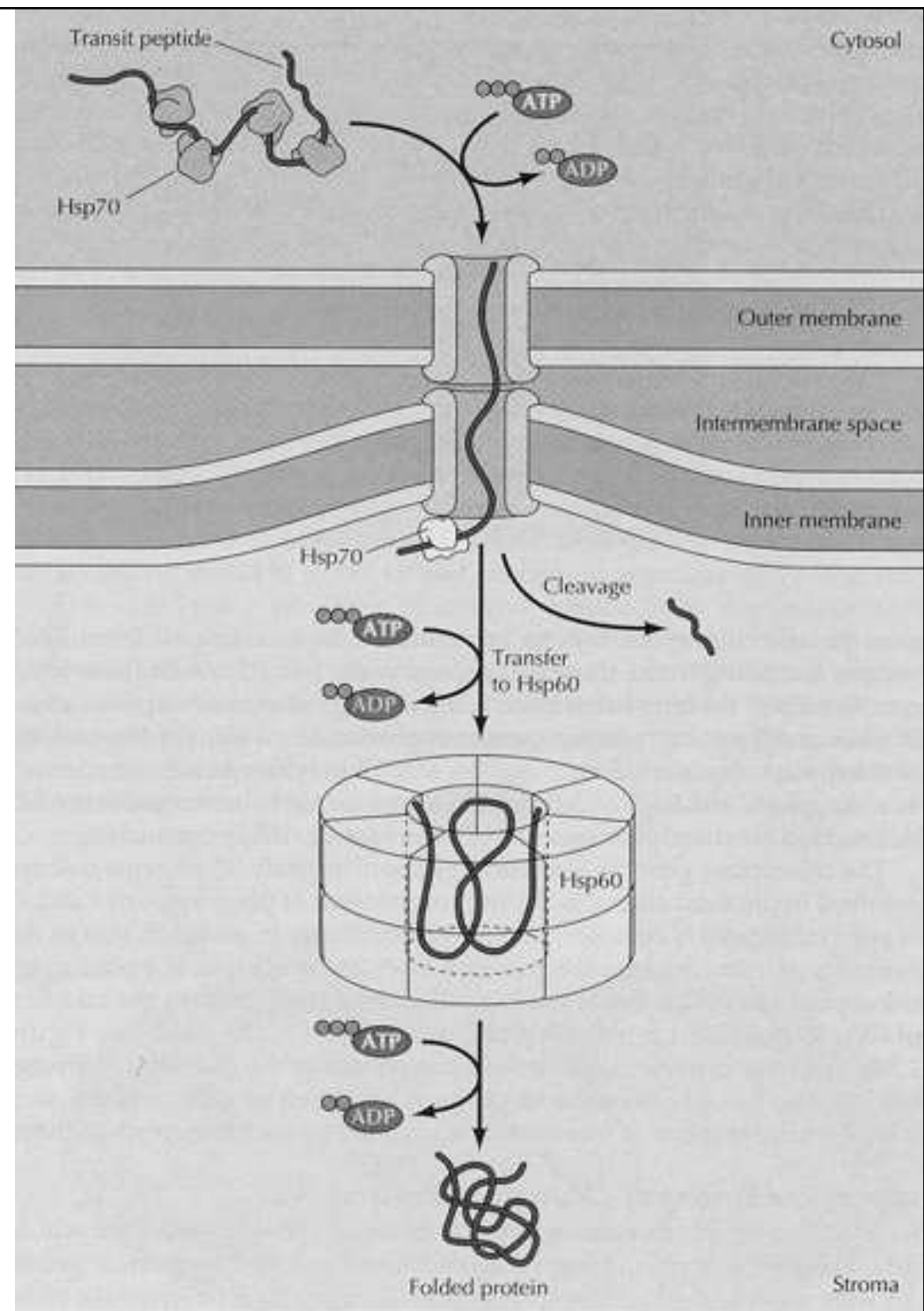
3 možné mechanismy:

1. Přímá translokace vnější membránou do mezimembránového prostoru (cytochrom c)
2. Přímá translokace vnější membránou následovaná začleněním proteinu do vnitřní membrány
3. Prostřednictvím sekvence zastavující přenos („stop-transfer sequence“) je translokace vnitřní membránou zastavena a protein je odštěpen do mezimembránového prostoru

Transport do chloroplastů

- většina chloroplastových proteinů je syntetizována v cytoplazmě a následně transportována do chloroplastů v podobě hotových polypeptidů
- adresovou sekvenci tvoří 30-100 AA na N-konci, které jsou odštěpeny po dokončení translokace
- požadavek rozvinutí peptidů (účast chaperonů na obou stranách membrány a energie)
- adresové sekvence nejsou pozitivně nabitě
- není požadován elektrický potenciál napříč membránou

Import proteinů do lumenu thylakoidů

1. import do stromatu

2. odštěpení adresové sekvence: obnažení hydrofobní signální sekvence

3. translokace přes thylakoidní membránu

